

Om Gud først og sidst

Af Erik Kelstrup

Svend Bjerg, *Gud først og sidst: Grundtvigs teologi – en læsning af 'Den christelige Børnelærdom'*, Frederiksberg, 2002, 202 sider.

I 1817 skrev Grundtvig i sit tidsskrift *Danne-Virke* de velkendte ord, at det var ham “trættende i Længden, at tænke og skrive, som man syer efter Traade i en Ramme, og naar man er træt, hverken skriver eller læser man godt” (*DV* II, 137). Grundtvig indrømmer her, at stringent argumenterende tænkning ikke er hans stærkeste side, og enhver, som har beskæftiget sig med hans forfatterskab, må give ham ret i denne indrømmelse. Man kan faktisk godt blive lidt træt, når man skal kløve sig igennem hans alenlange, ofte ret så snørklede og usammenhængende argumentationer. Så er han stærkere, når han griber den poetiske pen og lader sit kraftfulde digteriske sprog tage over.

Men det betyder ikke, at det er uinteressant eller irrelevant at beskæftige sig med hans prosatekster. Grundtvig har meget at byde på – også som tænker. Det kræver bare et stort arbejde at finde godterne frem, og flere faldgruber må undgås undervejs. En af de første ting, man må indstille sig på, er, at der skal læses meget, og der skal læses grundigt. Det er ikke nok at tro, at man for eksempel kan få styr på hans kirkelige anskuelse ved blot at læse *Kirkens Gienmæle* fra 1825 (*US* IV, 395-429) eller hans skoletanker ved blot at læse *Nordens Mythologi* fra 1832 (*US* V, 376-767).

Dertil kommer, at man i arbejdet med Grundtvig bliver nødt til at foretage et kritisk oprydningarbejde. Ethvert forsøg på at redde alt, hvad den gamle har skrevet, må betegnes som mislykket på forhånd. Ligesom det er håbløst at tro, at man kan få alting til at hænge sammen i en slags “egentlig orden” i Grundtvigs tænkning. Oprydningarbejdet handler ikke kun om at få stillet ting op på hylderne. Der er også en hel del, som må smides ud. Hvor mange er ikke de Grundtvig-forskere, der netop er strandet på det skær, hvor sirenesangen lyder: “Giv et bud på Grundtvigs tanker som et sammenhængende hele.”

Der kunne nævnes flere betingelser for en adækvat læsning af Grundtvig, men nærværende to – den grundige, omfattende læsning og den kritisk opryddende læsning – kan passende tjene som indgang til en anmeldelse af Svend Bjergs bog *Gud først og sidst: Grundtvigs teologi – en læsning af 'Den christelige Børnelærdom'*, fra 2002. For det er just på disse to punkter, at bogen udmærker sig.

Som universitetslektor har Svend Bjerg i en årrække undervist i et af Grundtvigs teologiske hovedværker, bogen *Den christelige Børnelærdom*, der som bekendt er en samling af artikler, Grundtvig skrev i årene 1855-61. Netop så mange års indgående beskæftigelse med den samme tekst har ført Svend Bjerg dybt ind i Grundtvigs kringlede udtryksmåde. Ved hjælp af en nærmest "thodbergsk" opmærksomhed på faste vendinger og udtryk har Svend Bjerg formået at afdække betoning og betydningsnuancer i *Børnelærdommen*, som man er tilbøjelig til at overse i en hurtig gennemlæsning.

Men det er ikke bare den grundige indlæsthed i teksten, som Bjerg skal roses for. Også hans evne og vilje til at gå kritisk til Grundtvig er prisværdig. Med sin brede teologiske indsigt formår Bjerg at give Grundtvigs teologiske problemer og overvejelser luft under vingerne. Grundtvig sættes i forbindelse med klassiske og helt nutidige teologiske og filosofiske synspunkter, og Bjerg gør det med en kortfattet klarhed, så teksten koncentrerer sig om det væsentlige. Det er i den sammenhæng værd at bemærke, at Bjerg overhaler de mange mammutdisputater om Grundtvig indenfor med sin bog på kun 202 sider, uden at det går ud over indholdet.

Når jeg i den følgende anmeldelse vil komme med visse kritiske bemærkninger, så sker det altså på baggrund af et overordnet positivt syn på bogen. Fremtidig forskning i Grundtvigs teologi kommer ikke uden om at forholde sig til denne læsning af Grundtvig – tilsluttende eller afstandtagende, men ikke i ligegyldighed.

Bogen er ifølge Bjerg selv koncentrisk disponeret (s. 14). Et kapitel om Grundtvigs væksttanke udgør et centrum omgivet af henholdsvis et kapitel om hans syn på kristenlivets begyndelse (dåb, kirke og Helligånd) og et kapitel om kristenlivets fylde (nadver, evigt liv og Guds kærlighed). Denne opbygning svarer nøje til Bjergs forståelse af Grundtvigs teologi. En forståelse, som Bjerg i en af sine mange klar-gørende opsummeringer udtrykker således:

Vi må erfare Guds virkelighed, før vi kan tale om Gud. Grundtvig opfattede dåbens genfødsel som den begivenhed, hvori bindingen til Gud finder udtalt sted. [...] I den følgende vækstfase bliver bindingen til Gud beriget med erfaring gennem vekselvirkningen mellem menneskeligt og kristeligt liv. Disse erfaringer kulminerer endelig i en tredje fase med dens livsfylde, når menneskeligt liv identificeres som guddommeligt liv og omvendt (s. 181).

To kapitler runder bogen af. Et oplysende kapitel, der stiller Grundtvig op over for henholdsvis Luther, Kierkegaard og Irenæus; og et kapitel, der giver nogle bud på Grundtvigs teologiske aktualitet. Bjerg skal have ros for, at han med det sidste kapitel uforfærdet forsøger at gøre

Grundtvig nutidig. Alligevel er kapitlet om Grundtvigs aktualitet lidt skuffende. Dels er det ikke alt i Bjergs analyse af samtidens teologi og kirkeliv, som virker lige overbevisende. Dels kunne man godt forvente mere kraft i aktualiseringen af Grundtvig. Grundtvigs nærværs- og ordteologi har så meget at byde på.

Til gengæld rummer optaktskapitlet med titlen "Teologien" mange spændende overvejelser. Her præsenteres læseren for Bjergs særlige tilgang til Grundtvig. Forståelsen af Grundtvigs teologi rides op ved hjælp af Bjergs viden om retorisk orienteret teologi. Bjerg læser nemlig ikke bare Grundtvig som udpræget trinitetsteolog (hvad der er oplagt), han hævder også, at Grundtvig frem for at befinde sig i en begrebslig spekulativ filosofisk skole, snarere tænker retorisk med udgangspunkt i erfaringen. Grundtvig kredser om forhold som sprogets tiltale-karakter, overtalende billedbrug, følelsen som erkendelsens sted frem for forstanden, spørgsmålet om talerens troværdighed i forhold til budskabet osv.

Denne vinkel til Grundtvigs teologi er spændende og relevant. Det er værd at bemærke, at Grundtvig var bedst som digter og bruger af billedsprog. Bjerg har ret i, at der er noget at hente ved ikke at tænke ham som begrebsrytter. Alligevel er det spørgsmålet, om ikke Bjergs tilgangsvinkel ind imellem presses for meget. Det kan jo også blive til en slags sovepude eller undskyldning i arbejdet med Grundtvig. For eksempel virker Bjergs forsøg på at forsvare Grundtvigs brug af modsigelsens grundsætning ved at gøre den til en "retorisk teologisk sætning" (s. 124 f.) langt fra overbevisende. Grundtvig brugte tydeligvis grundsætningen helt i en wolffiansk ånd som logisk argumentationsmiddel (han brugte den i øvrigt meget lidt i det senere forfatterskab, fordi han havde lagt sine apologetiske ambitioner på hylden), ligesom det én gang for alle bør slås fast, at apagogisk bevisførelse ikke duer – om man så bruger den nok så retorisk.

Eksemplet vedrører noget af det mere perifere i Bjergs bog. Men det er et eksempel på noget større og mere problematisk. Hvad, der er Bjergs styrker, er nemlig også hans svagheder. Med sin særlige tilgang til Grundtvig står Bjerg jo også i fare for at læse Grundtvig skævt. Altså: han formår godt nok kritisk at rydde op på hylderne, men står tingene nu også rigtigt bagefter? Der er mange detaljer undervejs, som kunne kalde på diskussion. Pladsen tillader mig kun at pege på nogle mere overordnede.

Der er altid grund til skepsis, når en fortolker tror, at han kan stille Grundtvigs teologi op på skematiske formler. Lader det sig virkelig gøre? Bjerg gør forsøget. Han lader en nærmest arkitektonisk ordmodel med cirkler, treheder og kiasme-strukturer stå som nogle til

Grundtvigs brusende tankeflod (s. 51). Men spørgsmålet er, om *Børnelærdommens* mere eller mindre tilfældigt valgte emner og Grundtvigs mere eller mindre hurtigskrevne overvejelser i deres mere eller mindre tilfældigt organiserede rækkefølge har et så overlagt og sindrigt systematisk tilsnit. Jeg tror det ikke. Og jeg tror, at man gør vold på hans forfatterskab ved at tro det. I læsningen af Grundtvig leder strukturgymnastik alt for nemt fortolkeren på vildspor. Det virker for eksempel som lige lovligt konstrueret, når Bjerg ser *Børnelærdommens* kritik af Kierkegaard som dækkende kristenlivets tre "faser: genfødsel, vækst og fylde" (s. 162). Tænk sig at Grundtvig var så strukturelt sofistikeret i sin polemik! Jeg er heller ikke særlig overbevist om, at væksttanken spiller den afgørende rolle i *Børnelærdommen*, som Bjerg tiltænker den – i centrum af hele systemet. For mig at se er centrum snarere Grundtvigs suveræne udgangspunkt: Guds selvåbenbaring i Ordet. Et udgangspunkt, hvorudfra tankerækker skyder af sted i mangfoldige retninger – uden nødvendigvis at hænge sammen i en systematisk helhed.

Og så er der det med, at Bjerg er så indlæst i *Børnelærdommen*. Det har jeg jo påskønnet, men det har også den hage, at Bjerg overbetoner *Børnelærdommens* rolle i Grundtvigs forfatterskab. Spørgsmålet er således, om det holder vand, når Bjerg hævder, "at *Børnelærdommen* ene bog rummer hele Grundtvigs teologi, en rig og reflekteret dogmatik" (s. 8). Det er noget af en påstand!

Påstanden kan anfægtes på mange leder og kanter. Lad mig nævne to, som ikke er uden forbindelse til hinanden. Først er der nemlig grund til at pege på en noget anden tilgangsvinkel til Grundtvigs teologi end Bjergs, nemlig Christian Thodbergs og de mange forskeres, der er fulgt i hans fodspor. Det er en af Thodbergs helt store fortjenester, at han har formået at pege på, hvor afgørende en nøgle til Grundtvigs teologi hans mangeårige prædikant-virksomhed er. Selvfølgelig har Grundtvig sagt meget i sine offentliggjorte prosatekster, men alt for ofte er indholdet præget af teksternes polemiske sammenhæng. Tænk bare på *Kirkens Gienmæle*. I prædikenerne derimod får man en mere rolig og positiv udfoldelse af Grundtvigs teologi, ligesom man på helt nært hold kan følge med i udviklingen af hans synspunkter. Ved ikke at inddrage disse prædikener (for slet ikke at tale om Grundtvigs salmer!!) går meget tabt i Bjergs fremstilling.

Det giver sig for det andet udslag i Bjergs gengivelse af den kirkelige anskuelse. Selv om Bjerg nok er opmærksom på, at trosbekendelsen for Grundtvig først og fremmest forstås som eksistentiel tiltale, der lyder ved dåben, og selv om Bjerg peger på noget væsentligt, når han kalder trosbekendelsen for en "komprimeret

fortælling”, så fremstår hans forståelse af trosbekendelsens og sakramentsordenes rolle dog overraskende unuanceret.

Det gælder både hvad angår den kirkelige anskuelses opståen og dens indhold. Angående dens opståen er det ganske simpelt misvisende, når Bjerg betegner Grundtvigs mageløse opdagelse i 1825 som opdagelsen “af trosbekendelsen som et ord af Herrens egen mund” (s. 56). Læser man prædikenerne og prosateksterne fra tiden omkring 1825, så bliver det tydeligt, at det mere handler om, at Grundtvig opdager, at troens grund er de Kristus-forkyndende ord ved dåb og nadver i det hele taget (herunder selvfølgelig også trosbekendelsen). Den mere bastante fokusering på trosbekendelsen hører en senere tid til.

Angående det indholdsmæssige er det mindst lige så unuanceret at hævde, at “Grundtvig identificerede evangeliet med den apostolske trosbekendelse” (s. 60, jf. s. 71). Denne indsnævring til trosbekendelsen er uholdbar. Læser man Grundtvigs prædikener og salmer, så må man snarere sige, at ifølge Grundtvig møder mennesket evangeliet eller Guds ord i sakramentsordene i det hele taget – ja, ikke bare der, men også andre steder. For eksempel er Grundtvig opmærksom på, hvordan bestemte bibelske sætninger sammenfatter evangeliet i en “Hovedsum” (for eksempel Joh 3,16 og Rom 6,23), ligesom imperativiske Jesus-ord ikke så sjældent for Grundtvig tjener som direkte tiltaleord fra Gud til menigheden. Ja, selv salmer kan bringe Guds nærvær i stand. Tænk bare på “Øine, I var lykkelige”.

Alt det kunne jeg sige meget mere om, og måske vil ikke alle give mig ret i det hele. Hvad, der derimod synes mig uomtvisteligt, er, at Bjerg overdriver Grundtvigs betoning af trosbekendelsen. Prøv for eksempel at se den følgende tolkning af et Grundtvig-citat (Grundtvigs ord er kursiveret af mig). Bjerg skriver, at menigheden bygger på to slags ord, et lys- og et livsord, “men egentlig er lys- og livsord et og det samme, nemlig ord af *Herrens egen Mund ved hans Daab og Nadver*”, kort sagt trosbekendelsen.” (s. 71) Hov! Hvad blev der af de i citatet omtalte nadverord? – og hvad med alle de andre dåbsord? Ordene ved dåb og nadver er da mere end ordene i trosbekendelsen.

Lad mig samle op. Bjerg har i mine øjne skrevet en prisværdigt klar og dybtgående bog om Grundtvigs teologi. Den har meget at byde på. Men den rummer også nogle (for) skæve betoning og mangler nuancer, som kunne have været hentet ind ved en bredere læsning i Grundtvigs forfatterskab.

Endelig skal lyde en kritisk bemærkning til noteapparatet: fraværet af nummererede noter og henvisningsregistrets talsuppe bagest i bogen er utilfredsstillende. Jeg nåede ikke længere end til side 28’s i alt 18

henvisninger, før jeg var løbet godt og grundigt sur i den seriøse læsers påtvungne detektivarbejde. Kunne man ikke have fundet en smartere løsning? Uanset kritikpunkterne undervejs skal det dog her på falderebet lyde: tak først og sidst til Svend Bjerg for et væsentligt bidrag til Grundtvig-forskningen og til dansk teologi.

Forkortelser

DV I-IV: N. F. S. Grundtvig (1816-19), *Danne-Virke, et Tidsskrift*, bind 1-4, København.

US I-X: Holger Begtrup (udg.) (1904-09), *Nik. Fred. Sev. Grundtvigs Udvalgte Skrifter*, bind 1-10, København.